

ОЦІННІ РЕАКТИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті встановлено методологічні основи вивчення оцінних реактивних висловлень (ОРВ). Дослідження ОРВ виконане в рамках комунікативно-прагматичної лінгвістики, що інтегрує положення комунікативної, функціональної та прагматичної лінгвістики, теорії мовленнєвих актів і теорії дискурсу. Робота передбачає п'ять основних етапів, на кожному з яких застосовується ряд методів і методик дослідження.

Ключові слова: оцінне реактивне висловлення, комунікативно-прагматична лінгвістика.

В статье установлены методологические основы изучения оценочных реактивных высказываний (ОРВ). Исследование ОРВ выполнено в рамках коммуникативно-прагматической лингвистики, которая интегрирует положения коммуникативной, функциональной и прагматической лингвистики, теории речевых актов и теории дискурса. Работа предусматривает пять основных этапов, на каждом из которых используется ряд методов и методик исследования.

Ключевые слова: оценочное реактивное высказывание, коммуникативно-прагматическая лингвистика.

The article presents establishing of methodological principles of estimative reactive utterances (ERU). The ERU study is fulfilled within the frame of communicative and pragmatic linguistics which integrates the fundamentals of communicative, functional, and pragmatic linguistics, the theory of speech acts and the discourse theory. The investigation provides five basic stages, each of them using a number of methods.

Key words: estimative reactive utterance, communicative and pragmatic linguistics.

Постановка проблеми. Останні декілька десятиліть характеризуються методологічним зсувом у лінгвістиці, тобто переходом від дослідження мови "в самій собі та для себе" (Ф. де Соссюр) до антропологічної лінгвістики, що вивчає мову в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням і духовно-практичною діяльністю.

На думку О. С. Кубрякової, О. О. Селіванової сучасна мовознавча парадигма передбачає такі настановчо-пізнавальні параметри: антропоцентризм, експансіонізм до інших наук, функціоналізм і когнітивізм у вивченні мовних явищ, експланаторність у їх тлумаченні, аксіологічність і прагматизм [9; 11].

Актуальність дослідження категорії оцінки втілена в квінтесенції перерахованих параметрів і, водночас, методологічній основі роботи: "комунікація – це складний процес соціального зв'язку між людьми, що складається з обміну інформацією, взаємного впливу партнерів, сприймання, оцінювання й розуміння один одного" [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні засади сучасної лінгвістичної думки розглядаються у працях Н. Ф. Алефіренко [1], І. В. Арнольд [2], З. І. Комарової [7], О. С. Кубрякової [9], О. О. Селіванової [11], Ю. С. Степанова [12] та інших. Фахівці стверджують, що розширення об'єкта

наукових розвідок призвело до поліпарадигмальності сучасної ситуації в мовознавстві. Це, з одного боку, свідчить про затребуваність усіх парадигмальних позицій, які склалися протягом всього розвитку лінгвістики, а з іншого – про методологічну кризу, що виявляється в еклектичному симбіозі різних дослідницьких підходів, методологічній невизначеності, редукціонізмі, релятивізмі [2; 9].

Постановка завдань дослідження. Усе це викликає необхідність визначення методики дослідження мовознавчих явищ в рамках сучасної парадигми, тобто "погляду на мову, пов'язаного з певною філософською течією та певним напрямом у мистецтві" [12]. Зокрема, *мета* роботи полягає у встановленні методологічних основ дослідження комунікативно-прагматичних і функціональних параметрів оцінних реактивних висловлень (ОРВ).

Виклад основного матеріалу. Як теоретичну основу дослідження розглядаємо *комунікативно-прагматичну лінгвістику*, що інтегрує основні положення комунікативної лінгвістики та її складових: функціональної та прагматичної лінгвістики (Ф. С. Бацевич, Г. П. Грайс, В. З. Дем'янков, А. П. Загнітко, А. Е. Левицький, Дж. Н. Ліч, І. П. Сусов, М. А. К. Хеллідей і К. Магіссен), теорії мовленнєвих актів (Д. Вундерліх, В. І. Карабан, Дж. Л. Остін, Г. Г. Почепцов, О. Г. Почепцов, Дж. Сьорль, І. С. Шевченко, Г. Хінделанг, Е. Вайганд) і теорії дискурсу (Л. Р. Безугла, І. С. Шевченко, Т. А. ван Дейк, А. Вежицька).

Комунікативно-прагматична лінгвістика поєднує вивчення механізмів мовленнєвого впливу та дослідження прагматичних властивостей мовних одиниць, пов'язаних із суб'єктом та об'єктом мовлення, а також із контекстом і конситуацією спілкування [1].

В рамках цього підходу аксіологічність висловлення розглядається не лише як спосіб виявлення ціннісних орієнтацій мовця та відображення їх у мові й мовленні, але і як засіб мовленнєвого впливу на співрозмовника, спрямованого на зміну його поведінки, психологічного стану, свідомості [11].

Релевантний для нашого дослідження фактор адресата вивчається з точки зору таких підходів: 1) інтерпретація ініціюючої репліки адресатом; 2) вплив висловлення адресанта на адресата (перлокутивний ефект); 3) типи мовленнєвого реагування на отриманий стимул [4].

Вивчення комунікативно-прагматичних і функціональних особливостей ОРВ передбачає п'ять основних етапів.

Перший етап присвячений збору фактичного матеріалу та ідентифікації ОРВ. На цьому етапі здійснюється *суцільна вибірка* діалогічних єдностей "питання – відповідь", при цьому репліка адресата повинна містити оцінку мовленнєвого внеску адресанта.

На всіх етапах дослідження використовується *описовий метод*, що втілюється в таких кроках [7; 11]:

- інвентаризації одиниць аналізу, типовим прикладом якої слугує ДС "питання – відповідь":

She frowned. "And you think that'll work?"

(1) *"Normally, no," I said. "But look how old that lock is. It looks like it'll break if I breathe on it too hard"* (Coben H. Shelter).

Загалом із 30 сучасних англомовних художніх творів виокремлено 3380 ДС "питання – відповідь", що містять ОРВ;

- їх сегментації на менші складові одиниці: ініціюючі репліки та реактивні репліки, що містять оцінку;
- систематизації, класифікації та інтерпретації ознак груп одиниць (встановлення типів і видів ОРВ), що уможлиблює комплексне представлення отриманих результатів [7; 11].

Другий етап спрямований на встановлення типології ОРВ залежно від перлокутивного ефекту ініціюючої репліки.

Прагматичний аналіз зорієнтований на вивчення використання та функціонування мовних знаків у процесі комунікації в проєкції на інтерактивність його суб'єктів, зумовлену їхніми особливостями й самою ситуацією спілкування [11; 13]. У нашому конкретному випадку прагматичний аналіз залучено для визначення перлокутивного ефекту реплік адресанта й іллокутивного статусу реплік адресата з метою розмежування реактивних висловлень власне оцінного та маніпулятивного оцінного типу в англомовному діалогічному дискурсі. В межах першого із зазначених типів виокремлюються квантитативне та квалітативні (емоційне, естетичне, етичне, сенсорне, раціональне, логічне та соціальне) ОРВ.

Так, наприклад, ОРВ (1) належить до логічно-оцінних, що виявляються в епістемічній модальності, тобто в можливості певних дій щодо об'єкту оцінювання, та допомагає створити суб'єктивно-авторське бачення комунікативної ситуації.

До другого типу належать образно-маніпулятивні, конвенційно-маніпулятивні, операційно-предметно-маніпулятивні, особистісно-орієнтовані маніпулятивні та духовно-орієнтовані маніпулятивні ОРВ.

Приклад конвенційно-маніпулятивного ОРВ представлений у ДС:

"So, what do you vote then?"

(2) "*Labour, of course,*" I hissed. "*Everybody votes Labour*" (Fielding H. Bridget Jones. The Edge of Reason).

ОРВ відображає перлокутивний ефект ініціюючої репліки, що полягає в інтенції адресата використати соціально усталені норми, правила і їхню оцінку адресантом на користь третьої сторони. Метою такого виду маніпулятивних ОРВ виступає внесення змін у прийнятий адресантом сценарій вербальної та позавербальної поведінки.

На даному та наступних етапах *методи індуктивного та дедуктивного аналізу* використано задля виведення особливостей функціонування ОРВ у діалогічному дискурсі, а також теоретичного узагальнення даних і формулювання висновків [1; 13].

Третій етап присвячений виявленню стратегій і тактик "інвертованого" адресата та способів їх реалізації в залежності від типу ОРВ. З цією метою використовується *дискурсивний аналіз*, тобто дослідження зв'язного тексту в його сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними та іншими факторами [5; 10; 11]. Дискурсивний аналіз

дає змогу пояснити поведінку комуніканта з урахуванням постулатів кооперації, соціальних і культурних чинників [13].

У результаті дискурсивного аналізу фактичного матеріалу встановлено, що власне оцінним реактивним висловленням властиві регулятивна, диктальна та модальна стратегії, які реалізуються завдяки таким естимаційним тактикам: пояснення, розширення тези, підвищення та зниження значущості, протиставлення (контрасту), (не)згоди з естимацією, (не)категоричності оцінної номінації, спрощення понять, коригування твердження співрозмовника, (само)презентації.

Так, логічне ОРВ (1) реалізує регулятивно-диктально-модальну стратегію, тобто водночас спрямоване на досягнення перлокутивного ефекту, втіленого в дії партнера, його інформування, а також висловлення ставлення до об'єкта оцінки. Виконання стратегії досягається завдяки застосуванню тактики незгоди з оцінкою, вираженою вербально та позавербально в ініціюючій репліці.

Маніпулятивним ОРВ притаманна маніпулятивна стратегія та ряд естимаційних тактик: вплив на емоції та почуття, нав'язування власної чи суспільної думки, відкладення, уникнення відповіді, посилення на авторитет, надання гарантій, звернення до інтересів, потреб.

Окрім цього, маніпулятивний оцінний діалогічний дискурс досліджується на основі аналізу порушень Постулатів кооперації Г. П. Грайса (максими кількості, якості, релевантності та способу висловлення) [14]. Виявлено, що найчастіше порушуються максими якості ("Не говоріть того, для чого у Вас нема достатніх підстав") й релевантності ("Не відхиляйтесь від теми").

Отже, вищезазначене конвенційно-маніпулятивне ОРВ (2) реалізує тактику нав'язування суспільної думки та базується на порушенні максими якості.

Четвертий етап спрямований на вивчення функціонального аспекту ОРВ. *Структурно-функціональний аналіз* розглядає ОРВ як структурно-розчленовану цілісність, в якій кожен елемент має певне функціональне призначення [15]. Цей метод дає змогу дослідити взаємозумовленість засобів вираження ОРВ і їх функцій.

Комунікативна взаємодія інтерактантів і цілеспрямована природа мовних одиниць та явищ зумовлюють виокремлення таких функцій ОРВ: фатична, спонукальна, маніпулятивна, акумулятивна, когнітивна, емотивна.

Застосувавши структурно-функціональний аналіз, встановлено, що сукупність різнорівневих вербальних компонентів ОРВ (1), а саме прикметник *old*, сполучник *but*, умовне речення *it'll break if I breathe on it too hard* обумовлюють когнітивну функцію реактивного висловлення, що полягає у співвіднесенні епістемічно-модального об'єкта оцінки (в даному випадку, стан дверного замка) з ідеальною, нормативною картиною світу.

П'ятий етап дослідження присвячений виокремленню, опису та аналізу корпусу вербальних (лексико-семантичних і синтаксичних) і позавербальних засобів репрезентації ОРВ та їх прагматичних смислів у контексті діалогічних одиниць "питання – відповідь".

Контекстологічний аналіз використовується для дослідження семантики оцінних одиниць у єдності з їхнім вербальним і позавербальним оточенням.

Виявлення імпліцитної інтенційної спрямованості ОРВ можливе завдяки застосуванню *аналізу пресупозицій та інференцій*.

Прикладом застосування контекстологічного аналізу та аналізу пресупозицій та інференцій виступає ДЄ "питання – відповідь":

"*Would you think your wife'll be now?*"

(3) "*That's the \$64,000 question!*" (Kernick S. Relentless).

Розслідуючи злочин, полісмен запитує чоловіка підозрюваної про її можливе місцезнаходження, однак не отримує прямої відповіді на запитання.

Контекстом ОРВ у даному випадку є ініціююча репліка. Контекстологічний аналіз і аналіз пресупозицій та інференцій встановлюють, що *the \$64,000 question* – це назва популярної в США в 1950-ті роки гри, яка в Україні мала відповідник "Перший мільйон". Таким чином, *the \$64,000 question*, або ж "питання на мільйон", – це оказіональна оцінка, метафора, яка позначає найважливіше та найважче запитання, що стосується певної проблеми [16].

На кожному з етапів знаходить своє застосування метод *кількісної обробки даних*, який дає змогу точно окреслити квантитативні параметри функціонування та об'єктивно, систематично висвітлити прагматично зумовлені особливості типів і видів ОРВ у тому вигляді, в якому вони відображені в текстах сучасної англійської художньої літератури [17].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, достовірність та об'єктивність висновків і спостережень щодо комунікативно-прагматичних і функціональних параметрів ОРВ забезпечується комплексом методів і методик дослідження: описовим методом, індуктивним та дедуктивним аналізом, прагматичним, дискурсивним, контекстологічним аналізом, аналізом пресупозицій та інференцій, структурно-функціональним аналізом і кількісною обробкою даних.

Результати дослідження дають змогу окреслити ефективні шляхи гармонізації комунікативного процесу за допомогою оцінних висловлень, а також виявляти маніпулятивний характер оцінки та уникати такого впливу.

Література

1. *Алефиренко Н. Ф.* Современные проблемы науки о языке / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Флинта, Наука, 2005. – 412 с.
2. *Арнольд И. В.* Основы научных исследований в лингвистике / Ирина Владимировна Арнольд. – М. : Высшая школа, 1991. – 140 с.
3. *Бацевич Ф. С.* Основы коммуникативной лингвистики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2009. – 376 с.
4. *Григорьева В. С.* Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты / Валентина Сергеевна Григорьева. – Тамбов : Изд-во ТГТУ, 2007. – 288 с.
5. *Льченко О. М.* International Communication: Science, Technology, Education, Journalism (English–Ukrainian–Russian Dictionary) / Ольга Михайлівна Льченко. – К. : Едельвейс, 2014. – 632 с.
6. *Кацнельсон С. Д.* Категории языка и мышления: из научного наследия / Соломон Давидович Кацнельсон. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 865 с.
7. *Комарова З. И.* Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике / Зоя Ивановна Комарова. – Екатеринбург : Изд-во УрФУ, 2012. – 818 с.
8. *Кравченко Н. К.* Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-анализа / Наталия Кимовна Кравченко. – Луцк : ЧП Гадяк Жанна Владимировна, 2012. – 251 с.

9. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М., 1995. – С. 144–238.
10. Малиновська І. В. Філософський дискурс як діалогічна поліфонія / І. В. Малиновська // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. – 2013. – С. 142–152.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
12. Степанов Ю. С. В трёхмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Наука, 1985. – 332 с.
13. Чайка Л. В. Вербальні конфлікти: комплексний лінгвістичний аналіз (на матеріалі англійської мови) / Лариса Василівна Чайка. – Ірпінь : Видавництво НУДПСУ, 2014. – 272 с.
14. Grice H. P. Meaning / H. P. Grice // Semantics: an Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology. – Cambridge, 1975. – P. 53–59.
15. Halliday M. A. K. An Introduction to Functional Grammar / M. A. K. Halliday, Ch. Matthiessen. – L. : Hodder Headline, 2004. – 700 p.
16. Macmillan English Dictionary / [Eds. M. Rundell, G. Fox]. – Oxford : Macmillan Publishers Limited, 2002. – 1692 p.
17. Tischer S. Methods of Text and Discourse Analysis / T. Tischer, M. Meyer, R. Wodak, E. Vetter. – L. : Sage Publications, 2000. – 356 p.

References

1. Alefirenko N. F. Sovremennyye problemy nauki o yazyke / Nikolai Fedorovich Alefirenko. – M. : Flinta, Nauka, 2005. – 412 s.
2. Arnold I. V. Osnovy nauchnykh issledovaniy v lingvistike / Irina Vladimirovna Arnold. – M. : Vysshaya shkola, 1991. – 140 s.
3. Batevych F. S. Osnovy komunikativnoy lingvistyky / Floriy Sergiyovych Batevych. – K. : Akademia, 2009. – 376 s.
4. Grigorieva V. S. Diskurs kak element kommunikativnogo protsessa: pragmalinguisticheskiy i kognitivnyy aspekty / Valentina Sergeevna Grigorieva. – Tambov : Publishing House of TSTU, 2007. – 288 s.
5. Ilchenko O. M. International Communication: Science, Technology, Education, Journalism (English–Ukrainian–Russian Dictionary) / Olga Mykhailivna Ilchenko. – K. : Edelweiss, 2014. – 632 s.
6. Katsnelson S. D. Kategorii yazyka i myshlenia: iz nauchnogo nasledia / Solomon Davidovich Katsnelson. – M. : Yazyki slavyanskoi kultury, 2001. – 865 s.
7. Komarova Z. I. Metodologiya, metod, metodika i tekhnologii nauchnykh issledovaniy v lingvistike / Zoya Ivanovna Komarova. – Ekaterinburg : Publishing House of UrFU, 2012. – 818 s.
8. Kravchenko N. K. Prakticheskaya diskursologiya: shkoly, metody, metodiki sovremennogo diskursanaliza / Natalia Kimovna Kravchenko. – Lutsk : PE Gadiak Zhanna Vladimirovna, 2012. – 251 s.
9. Kubriakova E. S. Evoliutsiya lingvisticheskikh idei vo vtoroi polovine XX veka (opyt paradiġmalnogo analiza) / E. S. Kubriakova // Yazyk i nauka kontsa 20 veka. – M., 1995. – S. 144–238.
10. Malynovska I. V. Filosofskiy diskurs yak dialogichna polifoniya / I. V. Malynovska // Lingvistyka ХХІ stolittya: novi doslidzhennya i perspektivy. – 2013. – S. 142–152.
11. Selivanova O. O. Suchasna lingvistyka: terminologichna entsyklopedia / Olena Oleksandrivna Selivanova. – Poltava : Dovkillya–K, 2006. – 716 s.
12. Stepanov Yu. S. V trekhmernom prostranstve yazyka. Semioticheskie problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva / Yuriy Sergeevich Stepanov. – M. : Nauka, 1985. – 332 s.
13. Чайка Л. В. Вербальні конфлікти: комплексні лінгвістичні аналізи (на матеріалі англійської мови) / Лариса Василівна Чайка. – Ірпінь : Publishing House of NUSTSU, 2014. – 272 p.
14. Grice H. P. Meaning / H. P. Grice // Semantics: an Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology. – Cambridge, 1975. – P. 53–59.
15. Halliday M. A. K. An Introduction to Functional Grammar / M. A. K. Halliday, Ch. Matthiessen. – L. : Hodder Headline, 2004. – 700 p.
16. Macmillan English Dictionary / [Eds. M. Rundell, G. Fox]. – Oxford : Macmillan Publishers Limited, 2002. – 1692 p.
17. Tischer S. Methods of Text and Discourse Analysis / T. Tischer, M. Meyer, R. Wodak, E. Vetter. – L. : Sage Publications, 2000. – 356 p.